

Handwritten signature

479

TOPIC: SHAME

Investigator: Willie

Informant: Taitisu S. Koroiwaca of Nakini, Naitasiri. 25/9/83

MADUA

Vinaka vakalevu sara tau au kerea ke rawa ni ko talanoataka mad vei ua na cava beka na madua levu taudua vei keda na i taukei, au kerea ke rawa niko talanoataka vei au na ka oqo me baleta na madua.

Vinaka va kalevu sara tau. Na madua e levu tu, eso e tu ka mama wale tu ga ka vakilai vakalada ga, me vaka beka na noqu vosalasu vei iko se dua na wekaqu au a vosa lasutaka se o au meu yalayala lasu tu vua qai au warai ni vakayacora, sa vaka-meu mata vuni tu ni daru sota. Sa dua levu na gauna meu raici iko vaqo, au raici iko au sa vuni, au madualaka tiko na ka me daru sota, niu vosa lasu tiko. Ia na madua ga levu o ya Tau e dau tara na vanua, oya me vaka oqo, ee rawa ni dua na koro taucoko, se dua na vanua. Se dua na matavuvale, ia na madua levu duadua e tara na vakawati.

Au kevaka me sa dua na neitou gone yalewa oq me sa mai vakalavotaki, se mai tabalagotaki sa na qai mai keitou qarauna tiko me rauta e toul se va se mani lima sara na yabaki nakena dede na neitou na qarauna tiko na goneyalewa oqo me yacova sara na gauna me na lako kinan kina vale nei watina, Sa qai yaco mai na gauna ni solevu, sa kau mai na magiti e na gauna e sa caka kina na vakamau, kau mai na magiti ki vei iratou na tabani yalewa kei iratou talega na tabani tagane sa na vakarautaka tiko na nodratou i yau kei na ka kece me ratou na vakayagataka

tiko e na gauna ni soqo. Kei koya tale ga na tabani tagane na magiti na i yau sa duatani na kena levu ena kena vakarautaki mai me mai caka. Mevaka kau sa tukuaa toka e na nodaru veitalanoa e liu namadua levu taudua levu, na ka kece kece sa vinaka tiko, ia na madua qai yaco oqo, kevaka e sa rau mai moce e na i matai ni bogi, sa ra tiko o iratou na tiko na kena marama, sa dua lewe rua, me rua se tohi, sa rau yadra ga mai ni rau moce e na mataka, sa qai kilai ni gone yalewa oqo e sa ca tu mai, dda sa vakacacani koya oti mai liu, sa tukuni ga oqo, na ka taucoko sara veitalia ga na Tau, na ka oqo e na yaco me da kila raraba, e vinaka kevaka eratou kial ga e lewe vasa ia ni sa kila raraba, na vuaka sa qai musu wavoki na ucuna, tu ga na sui. Vata kei na batina, na kulina taucoko e biu laivi dola tu na muna ni sa lamu taucoko tu na ka oya, na daligana e koti, kena i ka qima saram na nona i maimuri talega e tava, e tava levu, vakasoso, oqo e sa ter vakasoso e na drau ni uvi se na drau ni dalo. Sa dadola tu me vakaraitaka tu ni sa ca tu mai na nodratou gone yalewa, ia na madua oqo eratou na vakila ga na tabana mai vua na yalewa, sa wari na tatau, ra tokia kece na i yaya, sa ra dui dro kece ka ra lako ga vakataki ira, sa ra qai kila tu ni sa maumau. Ra gogo vosa tale ga mai vei iratou na tabana mai veikoya na tagane, sa ca tu mai na nodratou gone yalewa, ratou kauta tu mai na ka sa dadola tu mai, sa vakaraitaki tu oya na malumalumu ni ka baleti koya, na kena i katalau e sa na dadola tu mai, sa vakaraitaki tu mai ni sa ca tu mai. Oya ga na madua levu duadua e dau yacova e dua na i tikotiko, na madua taucoko kece ka da kila tu oqo e mama taucoko koya ga ka bibi taudua na madua ni vakawati. E liu, kevaka, e

Cont'd Page 3

liu, e dredre sara me dua na gone yalewa me vakacacani rawa tu mai ka yaco mai gaunisala, e na mai tara tagane sara ga ki na vale e vakamau kina. Taucoko kece vua na soqo, soqo e marautaki, na soqo e vakarautaki me baleta tiko na nona vakamau. Ni sa sucu talega na luvena, kevaka e tagane se marama e yalewa e liu ni ulumatua na yalewa, e dau tukuni ni i tokatoka e liu, ia ke tagane e walu na siga ka walu na bogi, oya sa wili vakabogi tini oya, teri ni davoca na ibe, era na tiko ko ira na kena marama me ra na veivuketaki koya tiko e na i roqo. E na tekivu mai e na siga kei na bogi era na keveti koya tiko ka na sega ni tau era na gone oqo, e na yacova sara na bogi tini. Kevaka e yalewa e na bogi tini na dede ni nodratou na cakava tiko na roqoroqo, ia kevaka e gone tagane e na caka ga me bogi walu na kena dede. Ia ni sa caka nanodra sili, sa yaco mai na bogi tini, sa na qai lako mai na tabani tagane me sa na lako mai me caka na kena magiti. Na magiti me na solevutaki kina, ia e dua namarau levu e na caka e na siga oya, na kedraji moku ga ko ira na tiko e na lomo ni i qovu oqo, oya me ra moku ga o ira e na taba ni bilabila, me ra milamila tiko, ia e vaka tu oya na i vakarau ni sa sucu e dua na gone mai vei ira na bula vinaka ka maleka tu mai na veika kece. Se tu maleka tu mai ko tinatina. Tini na bogi, tini na siga, ni sucu mai e dua na gone e dau mrautaki ka warai ni davo e na i coco, ka tiko na kena i roqo ka keveti tiko meketaki tiko, meke tikoko ira na kena marama ka tiko vei ira na kena meke, curu mai ka da na vakarorogo tiko, sa na tarotaor mai e dua na leqa, e na tawa tiko na i lago, ka na tukunimai e dua na vosa, na SIKISIKI DREVULA, se dau vakatu oya na kena i vosa, ia oya na tagane

ia na gauna ni kua sa da sega ni taura rawa kevaka e yalewa.

- Tau mevaka ni daru veitalanoataka toka ga na madua, mevaka ni ko tukuna toka ni madua levu taudua na nona sã vakacacani oti tu beka e dua na gone yalewa ni bera ni curuma yani na nona vale vou. Au kerea ke rawa ni ko talanotaka tale vei Tau se na mataqali madua ka ra sotakaya tu ko ira na noda qase e na gauna mai liu, me yacova mai nikua namadua?

E dua oya au sa tukuna oti na noqu vosa lasu, na noqu yalyala, ni'u yalayala tiko vaqo vei iko e naua na ka meu na kauta mai au sega ni cakava. Mevaka veikeimami e na gauna mai liu, keimami e Naitasiri, kevaka kau mai tara vei iko e dua na tabua, e na tiko na i diriki ni tabua. De dua au na mai kerea na tabua e na teri suka tale mai. Au sa na lai vakayagataka e na noqu oga, ia au na solia tale yani e dua na tabua, au na kauta tale yani me laikena i diriki. Se noqu waqa, ia na ka ogo sa dau liaci tiko vakalevu vua. Da sota vaqo sa duatani na nona madua ke malumalumu na qele au kino kina, e na kena bibi tiko vei au ni'u sa lasutaki koya tiko na noqu i tau se o koya na wekaqau koya kau kerekere kina. Au sa na vunitaki au tiko mai vei iko, ni'u sa lecava tiko na noqu vosa ni yalayala. Ia e na gauna e liu, ogo sa dau kenã i vakarau tu ga, ni soli vei iko e dua na kamunaga e dodonu me dua na kena i diriki, kevaka e waqa, e na mani tavoca ga, kevaka e na tagona ga, kena i balebale oya, ni mai vakayagataka ga ka suka mai, lai tagotago. Ogo e dua na kana i vosavosataki vei ira na kai Naitasiri, ni ra tagotago e kerei ga ka suka lesu tale, ia ke kerei ga e na lako ka lai kerekere, ogo e na mai vakayagataka ia e na tiko na gauname na sauma lesu kina naka e mai

kerea vua e dua tale na tamata. Ia keu kerea mai e dua na ka au na maroroya me kakua ni dua na leqa e yacova na i yaya kau mai kerea oqo. Oqo na kena vaka-Naitasiri, na tagotago, na kena i balebale ni'u sa kila tiko ni ka oqo ni'u na kauta au na vakasuka mai. Ia kevaka au teri ni vakasuka mai, dua tale na madua sa toka oya.

- Dua tale beka na madua au dau rogoca toka, ni dua beka e dau kitaka e dua na ka ca?

Oqori mei na cava beka na rogovale. Na rogovale na kena i balebale vei keimami na rogovale kevaka e dua vei kedaru oqo e dua vei kedaru oqo kei na nona vale me rua nanona vale, ia oqori sa dua na leqa levu, na madua oqo e na gone e na toka sara ga mai ka yacova na i teitei. Ni ko na dou moku vakavuvale me yacova na i tei, kaa ni bula e dua na ka, oya me sa kena vosa kece oya, o ratou namu, me caka na namunamu, namu oya me sa caka na namunamu, sa na tatalaki sara ga na i teitei kece ka na sega ni uda na ka e na vo ni ra sa na vakacacana kece.

- Io ko koya ka caka vua na ka oqo e na sega beka ni namadua kina ni sa mai cakava ko ira na so tale na ka oqo veikoya se? Segai e na madua sara ga ko koya ka mai caka vua na ka oqo. Na ka ga me ratou mai cakva o iratoume ratou mai bulubulu. Me ratou mai buluta na ca e ratou vakayacora.

- Oqo eratou sa na bulubulu sara ga ko iratou na mataqali keiratou na lewe ni vale?

Kece sara ga, kevaka e dua tale e tiko me na cakava na nodratou i soro.

- E daa na madua oqo au sega ni kila e madua dina se rawa ni'u tukuna toka eke ni madua beka vakalawakica. Kaya mada ni caka

tio beka e dua na soqo, eso na kena lewe ni vanua era dau madua na vosa vua na turaga. Mataqali madua beka vakacava oya Tau?

Na madua na vosa vua na turaga, ia na kena i balebale oya Tau, ni ko ira na turaga ~~kax~~ e tu ga ko ira na dau vosa vei ira. E sega ni rawa ni da vosa vakaveitālia vua e dua na turaga. E rawa ni da vakauta ga vua e dua na noda i tukutuku beka, ka na vakadewataki vua na turaga, e dredre na noda rokovi ira, e rawa ni da vosa, ia na noda rokovi ira ga e vakavuna kina me dredre kina na noda vosa douddu kina vei ira. Ia e da vakadewataka ga vei ira na turaga, ia vakavo walega kevaka sa vosa mia na turag vei au au ~~ana~~ qai sauma kevaka e vinakati me saumi na ka e tukuna tiko mai na turagaoya. Ia sa dua na ka dredre me da vosa ni tiko e dua na turagak ka vakavo walega ke talanoa tiko mai na turaga e nā qai vinakati meda vosa tale toka ga kina e na ka eso e na taroga tiko mai. E maduataki vakalevu ka bibi, kevaka ko navosa o iko na lewe ni vanua vua na turaga e na tarogi mai vei iko se ko vosa tiko vei cei, baleta ni dua na ka dredre oqo na noda veivosaki vata kei na turaga e dodonu me da rokovi ira ka kakua ni da vakamatautaki keda me da dau talanoa vata kei ira, dina ga ni ra talano tiko mai, ia ko i keda e dodonu me da galu ga ka vakaio e na so na ka e na tukuna tiko mai. Ia kevaka e da vinakata me da tukuna e dua na ka vua na turaga, ena vakadewataki mada e liu vua na turaga ni koro sa na qai kauta cake na i tukutuku ko koya na turaga ni koro vua na turaga ko sa na qai kila tale na kena macala ni sa lesu mai ko turaga ni korox e na nona kauta na i tukutuku.

- Au kerea ke rawa ni ko talanotaka mada vei au na ka oqo me baleta na noda vosa vua na turaga ka dua na vosa e cauviti kevaka e kune ni vakayacori tiko na ka oqo e dau tukuni ni sega beka na kena wili se?

Ia koya sara ga na vosa oya e na tau vua na tamata ka sikavi koya na turaga, wili ga na nona sikavi na turaga e na ka e dau tukuna. Ia ko koya na turaga oqo e Naitasiri e na gauna e liu e a tiko na nona vale mai Navuso, oqo na nona vale na turaga na Qaranivalu e na tuku ni vanua se mataki. Ia ko mataki e na gole vei iratou na, keitou e netiou mataki tiko o ratou na matanavanua, ia na vanua o iratou na Nawavatu, tiko oqo ka se bula tiko oqo e na koro vakaturaga e Naitasiri, na veika kece oqo era yaco vua, na kena dredre tiko vei keimami na i vakarau oya, me kakua ni dua na ka e sega ni kila na turaga me na yaco taumada vei Jiutasa. Ia ko koya na tamta oqo e na qai kauti keda ki Vale Levu. Ko Jiutasa oqo e na yaco vua e liu na i tukutuku sa na qai kauta cake o koya na i tukutuku vua na turaga ka na kauta lesu mai o koya na kena i sau kevaka sa tukuna mai na Tui. Sa qai kauta ka qai qai na vanua, e dredre me dau sika tu vakaveitalia na noda weli e na noda dau qai yani meda lai raici koya na turaga e dua tiko na kena i lakolako kevaka e da via kerea se tukuna e dua na ka vua na turaga. Na ka vakamadua kevaka e dua na tamata e vakayacora na i tovo oqo, keimami na vakalewai kevaka keimami cakava na i vakarau oqo. E sa tiko ga na gaunisala taucoko e na kena vakayacori na veika oqo.

- Tu mevaka ga nanomu tukuna toka vei au na tamta beka se dua e cakva e dua na ka vakamadua, sa na lai cakava beka na bulubulu

se na ka ni nona i soro veikoya ka caka cala kina. Mevaka ni ko ni tukuna toka vei au ni ka vakamadua levu taudua oya na gauna ka kilai kina ni sa curu qase oti e dua na yalewa ni bera ni lako vua na watina, e rawa beka mo ni tukuna vei au se cava e dau vakayacori ni dau kunei na ka oqo e dau caka beka na i soro se dua na ka e dau vakayacori?

Taro balavu sara oqori tau, dua ga na vakamau koya ka caka vaqo mevaka ka daru veitalanoa tiko kina oqo, ia na vanua qaseqase e dau levu na nona i vukivuki. Ka sa qai caka oqo ni sa qai ~~caka~~ na vakamau, sa bogi sara ka ra sa tiko kina e na loma ni i qavu, na nodrau vanua ni moce, sa wai tukuna ko yalewa ni tauvimate tiko, ia qai qima totolo ga e na bogi va, ni tauvimate lasulasu tiko me kakau ni rau moce vata kei watina de qai kilai. Ia na ka oqo sa yaco vakadua e Naitasiri oqo e na neitou koro, qai mai tauvimate tiko ko yalewa qima sara ga ni sa qima tiko na veika kece, sa caka na vakamau sa qai mai ia na moce ia e tauvimate tiko na yalewa. Ia sa qai kilai mai muri ni ko ka oqo sa tara tagane oti. Sa qima kece na cakacaka ka sa sega ni rawa ni caka kina e dua na ka.

- Daru rawa ni lesuva tale mada na ka e vakayacori e na gauna sa kilai kina ni sa ca rawa tu mai na gone yalewa ka vakamau vua e dua na tagane ki na dua beka na yavusa se koro, mevaka nomuni a tukuna toka vei au ni rawa ni lako mai ko koya ka gone me rau mai vakamau kei koya na tagane oqo se?

Oya sa na vakatau sara toka ga vei iratou, rawa ni kau mai o koya ka gone vei rau me sosomitaki ka oqo, biu laivi o koya oqo. Eratou na madua baleta ni ratou sa kana tiko mai na vale nei tagane ka qaravi tiko e na yabaki vica oqo, na ka ni siga

au kina, mo mai tukuna vakadodonu, ia oqo ga nakena sala vakadua se dua na ka ko kerea vei au e dodonu mo kauta mai na ka koa mai kerea ka mai tukuna vakadodonu vei au ni ko a guileca tiko io oqo ni sa tu sa o via mai dirika se dolea kina na ka ko a kerea vei koya e nagauna ko leqa kina ka sega vei iko na ka beka oya. Au na lako ga ka tukuna vua me vosoti au se au na rawata tale beka mai vei dua se warai, sa na tukuna sara mai ko koya ka kena i karua, sa vinaka vakalevu, kaa ni leqa, ke ko qai rawata e dua qai kau mai, ia kevaka ko sa sega ni rawata e dua ia kua ni leqa, oya sara ga sa na qai tini sara ga ekea, baleta ni sa tautauvata na nodaru vakatulewa ka sa savasava, kua ni maduataki au, ni ko raici au mai qaivi au mai ka vosa mai vei au. Sa qima sara na veivosaki oqonni sa mai tukutuku vakadodonu ko koya ka vosa lasu tu beka se kokoya se vera ni dolea tiko na ka e kerea mai vei dua na tamata. Ia e na tu ga na gauna e na soli dina vei iko na ka kau kerea mai vei iko. Gauna oqo kevaka ga sa vaka ga oya, ia sa qima sara na ka taucoko ka sa guilecavi kece na ka e vakayacori tikko, sa sega na dina. Ia e na gauna mai liu, e na vakasaga sara ga me rawa mai me diriki tale me rawa ni rau na tautauvata tiko ga ka sega tale ga kina na veimadualaki, oya e vakaraitaka nanodra tamta dina ka turaga dina taucoko e na gauna e liu.

- Tau, e dua na mataqali madua au dau rogoca e dau soli vei dina na i totogi. Da kaya mada ni ko koya na tamata oqo e dau vakawelweweletaka tu beka na cakacaka ni koro, sa na caka e dua na i totogi me na soli vei koya na tamata oya me vaka me vakamaduatzi, e dina beka na mataqali madua oya se dau dua na mataqali madua e dau soli vei ira na, mevaka me soli tiko e dua na i totogi, e na cakacaka vakavanua se so tale na cakacaka?

Kena i balebale na cala oqori, o au au dau tu vata eki turaga ni kor, e na yabaki tini karua as ~~na~~ tu vata ~~kei~~ turaga ni koro. E dua na ka e dau vukei keimami ~~vakalevu~~ na lawa, oqo e na ga-una oqo ni dua e cala kena i balebale sa veilewai ga, ia e tiko tale na lawa vakavanua, oa ya sa tu rawa ko ira na gone ka qai ~~ddana~~ ka vakamadua vaqo, e na lai tukuni vua na turaga ni koro se lai tukuni sara ki valelevu. E na lai kacivi sara mai e lewe dua se lewe toulou se sivia toka beka na tolu na i wiliwili ni tamata era sega tiko ni muria na i vakaro se na ka e ~~lavaka~~ tu na koro vei~~iza~~ me ra vakayacora. O keitou e liu dau ~~chka~~ vei keitou dau kau e liu vei ira na kena turaga kei iratou na qase, kacivi tale ga mai ko iratou na cakava na cala se na ka vakamadua oqo ka ratou mai vosa, vosa vosa ia na vosa ka lutu tiko mai ka ratou vakawai, calidi vakadua qai ka e muri na kuita, ra qai mai mokota na vuni duru me ra kanakankakuita. Koya ka tau vakatoul koya ka tau vakalima, vakatau e na bibi ni cala vua na tamata ka na vakayacora tiko na veikuitataki. Oqo ~~kevaka~~ e cala vakavanua. Rai tu ko ira na tamata, taucoko, na lewe nikoro ere na mai sarava na kena sa na tau na i totogi vei ira na sega tiko ni via muria na ka e lavaka vei ira na koro me nodra i tavi kina. O iratou na ka lelevu sara ga e na ~~kor~~, na veimataqali kece era na lako mai, turaga ni koro, kei ira talega na lewe ni koro. Kanakuita sara ga ko ira na cakava tiko na cala oqo, sa yaco ga oya na veilewai sa warai, ia koya ka bibi cake oya, rawa tale ni ko cala tale, drau mai veilewai ga mai mai oti tale yani ka lako mai se ko baci cala tale. Uvu na davui e kena i balebale tiko ni ko sa dro tiko, ia mo kila tiko ni ko na totogi ga oqo ka sa mai oti tale yani na veika kece ka ~~baati~~ iko tiko e na

gauna ko sa moku oti kina.)⁴ a na kuita ni sa kuita e duana i tovo bibi, ni ko sa kuita sa qai o vosataki, kena i balebale oya sa vakamaduataki ka sa kila sara tiko ga e na veisiga taucoko kevaka mo na cakava tale na ka ogo, sa na rawa ni na caka tale vei iko na ka rawa ogo.

- Vinaka vakalevu sara Tau mevaka ni daru sa raica toka mai eso na madua mevaka nanomu yalayala lasu beka vata kei na dua tale na mataqali madua na curu qase toka e dua na marama e na bogi ni nona vakamau. Dua tale na madua na turaga e cakava beka e dua na ka ca, e na mai cakava na kena i soro se na bulubulu au vakabauta ni tu tale beka e dua na madua ka ko nanuma tau ko rawa ni ko talanoataka vei au, au vakabauta sa kena gauna ogo, e dua na madua ko donua mai e na gauna ko bula tiko mai kina, ka ni dau tukuni tu ni levu na so na mataqali madua lalai ka tu vei keda. Au kerei iko ke so na mataqali madua lalai vaqo o nanuma mai, au kerei iko mo talanoataka mai vei au?

E levu tu na madua, e dua kevaka sa mani rogo ko ka sa lai dugici ka, ratou sa vakalavo taki ka me wati ka. O kemudrau na maliwa ogo e dua na madua levu, kemudrau na nomudrau veirai drau veivuni. Sa rai yalewa sa vuni, iko talega e rawa ni vuni. Sa mai tukuni ni sa kena gauna ogo modrau sa vosaki mo drau veiwatini. A e dua na mataqali madua oya, na veirai mata vaqo sa dredre sara ga. Rau veirai ogo, rai tu na yalewa qai lai vuni tu e na dua na vanua yacova sara ni sa lako e dua vei rau. Beleta ni taqayatakai tiko ni sa kilai ni rau na vakawati e na gauna e rau na tubu cake mai ka yacova na no drau yabaki ni vakamau. Oya e dua tale na mataqali madua oya,

kevaka da sota o keda vakacauravou se na gone tagane, qai ra sa kubu taucoko tiko o ira ka ra sa tiko e bure, o au qai warai tu. Oqo tale ga na madua oqo e rawa ni'u na sega kina ni na kune tautuba ni neitou vale, sa levu sara ga na noqu madua ni o au taudua sara ga me sa vo tiko me'u na teve se dilivi ia ko ira kece na vo ni noqu i cava era sa cili oti tu. Ia na ka ga me'u na cakava me na oti kina na noqu madua me'u sa na vakasaqara ga na kena vuniwai me na cakava vei au na kenacakacaka me'u na rawa ni'u na tauvata kei ira na noqu i lalak. Na kena i wali sara ga oya.

- Dua tale beka na mataqali madua oqo Tau?

Na tu tale beka e so au sa na sega ni rawa ni tukuna vei iko ni'u sega tu ni kila, ia e vica wale ga o ya au sa tukuna rawa vei iko koya ka'u bau kila tu. Au kila ga ni dua oya, na madua levu duadua ga koya ka'u sa tukuna oti toka na nona suaki rawa e dua na marama ni bera ni lakoyani e na nona vale ni vakawati. Koya e dua sa ka ni vakawati mai loma ki tuba ni se bera ni tukuni yani me rau sa mai vakamau. Kena i karau ga kevaka me'u a se bera tu ni kula, na kena vosa vaka-Naita-siri na kula na teve, me da tiki ni bula me musu toka na noda boci ko i keda na tagane, me ra sa musu oti ko ira na tavalequ kei ira na noqu i tokani ka sega tu o au, na ka madua tale ga oqo e bau ka levu tu e na noda bula vaka-Viti.

- Vinaka vakalevu sara Tau e na i talanoa oqo au sa vakavinavina-ka vakalevu vei iko e na nomu solia toka na nomu gauna mo talanoa kina vei au e na nodaru ulutaga oqo na madua.

VINAKA VAKALEVU.

.....

SA OTI